

Правна уредба и правна същност на осигурителната каса

Ивайло Стайков

Legal Regulation and Legal Nature of the Social Security Payment Institution:

Subject matter of the scientific analysis is the legal regulation currently in force and the legal nature of the social security payment institution. Under particular consideration are its legal features as well as the role of the social security payment institution as a particular subject of the social security law which is distinct from the parties to the social security legal relationships. Based on a doctrinal analysis the view is held that the social security payment institution is a social security mediator in the carrying out of the social security.

Key words: social security payment institution, social security mediator, social security law, social security, proposals de lege ferenda

I. Правна уредба на осигурителната каса

Правната фигура на осигурителната каса е създадена за първи път с чл. 11 от Наредбата за общественото осигуряване на лицата, упражняващи свободна професия или търговия или работещи без трудово правоотношение (обн., ДВ, бр. 58 от 17.07.1992 г., изм. и доп., отм., бр. 21 от 17.03.2000 г., в сила от 1.01.2000 г.). [1] Още с приемането на този подзаконов нормативен акт се допуска правната грешка относно правната природа на осигурителната каса. В разпоредбата е посочено, че определени осигурени лица [2] могат да образуват осигурителни каси за провеждане на осигуряването, които се регистрират в районните управления „Социално осигуряване“ като осигурители. От една страна ясно беше посочена ролята на осигурителната каса – „провеждане на осигуряването“, без да се казва какво се разбира под това, а от друга страна самият нормотворец еднозначно определяше осигурителната каса като осигурител на своите членове (осигурителната каса се регистрира като осигурител). Необходимо е да се отбележи, че до 2000 г. осигурителната каса нямаше правна регламентация на законово ниво (в Закона за фонд „Обществено осигуряване“ от 1995 г. (отм.), нито в Дял III от Кодекса на труда от 1951 г. (отм.), където се съдържаше по същество правната уредба на ДОО). Правната уредба в цитираната наредба беше първична.

С приемането на КСО (с първоначално наименование КЗОО) в края на 1999 г. правната фигура на осигурителната каса се запази, като вече има значително разгърната позитивноправна уредба. Към днешна дата тази правна уредба се съдържа в чл. 8 КСО и в Наредбата за осигурителните каси (НОК), приета с ПМС № 89 от 2001 г. (обн., ДВ, бр. 37 от 2001 г., изм. и доп.), въз основа на законовата делегация в чл. 8, ал. 3 КСО. Видно е, че правната уредба е многостепенна – закон и подзаконов нормативен акт.

II. Правна същност на осигурителната каса

1. Съгласно чл. 3, ал. 1 НОК осигурителните каси действат като осигурител за своите членове – самоосигуряващи се лица, и за наетите от членове на касата лица – по трудово или без трудово правоотношение. Вярно е, че редакцията на разпоредбата е малко променена (осигурителната каса действа като осигурител), но по същество смисълът е идентичен с този по отменената правна уредба (наредбата от 1992 г.). Отново въпросната правна грешка се повтаря в подзаконовата правна уредба, като особеността е тази, че вече в нормативен акт с ранг на закон ясно е посочено кой е осигурител – чл. 5 КСО. В чл. 8 КСО, където се съдържа законовата уредба на осигурителната каса, не е посочено, че тя е осигурител. Уредено е, че „осигурителните каси провеждат осигуряването на своите членове“ (чл. 8, ал. 1, изр.

второ КСО). [3] Налице е противоречие между разпоредба на подзаконов нормативен акт с разпоредба на закон относно определянето на правната природа на осигурителната каса. Необходима е промяна на разпоредбата на чл. 3, ал. 1 НОК като посочената правна грешка бъде отстранена. Това предложение de lege ferenda има не само важно теоретично и нормотворческо значение, но и практическо значение.

Именно правната грешка в позитивноправната уредба (и преди и след приемането на КСО) доведе до нейното възприемане в правоприлагането и в правната наука. Непосредствено след приемането на КСО (с първоначално наименованието КЗОО) проф. В. Мръчков изказва становището, че осигурителната каса е „орган за провеждане на задължителното ДОО на определен кръг осигурени лица“, без да се посочва правната същност и правната характеристика на този правен субект (не е анализирано какъв орган е – държавен или обществен; управителен или представителен на юридическо лице). [4] Във второто издание на университетския си курс по осигурително право проф. В. Мръчков приема, че осигурителната каса е осигурител. [5] В решение № 7110 от 16.07.2002 г. на ВАС, I-во отд. по адм. дело № 4575 от 2001 г. се излагат аргументи, че осигурителната каса не е осигурител при действието на правната уредба преди приемането на КСО. В правната литература е застъпена и тезата, че осигурителната каса е осигурителен представител и на двете страни по съответните осигурителни правоотношения – осигурено лице (член на касата) или осигурител и осигурителния орган. [6]

Още при действието на наредбата от 1992 г. проф. Кр. Средкова инцидентно изказва становището, че „както при набирането на осигурителните вноски, така и при изплащането на обезщетенията за временна нетрудоспособност осигурителната каса изпълнява ролята на посредник между осигуреното лице (което е в същото време свой осигурител) и осигурителния орган“, като определя осигурителната каса като „колективно образувание“. [7] Впоследствие при действието на правната уредба по чл. 8 КСО проф. Кр. Средкова определя правната природа на осигурителната каса като „посредник между осигурените лица (които са и свои осигурители) и осигурителния орган. По този начин се постига организационно улеснение за осигуряването“. Авторката разграничава осигурителната каса от правните фигури на осигурителя и осигурителния орган и дава правна характеристика на осигурителната каса като „сдружение на лица, които се осигуряват само за своя сметка“. [8]

С течение на времето се наложи становището, че осигурителната каса е осигурителен посредник между самоосигуряващите се лица и осигурителите, от една страна, и осигурителния орган, от друга, който посредник събира осигурителните вноски и ги внася чрез НАП в съответните осигурителни фондове на НОИ. [9]

2. Правомощията на осигурителната каса като осигурителен посредник в ДОО произтичат ex lege. [10] Те са изчерпателно уредени в чл. 8, ал. 1 и 2 КСО и в чл. 8 НОК. Това е единственият осигурителен посредник, за който това правно качество е първично и тя е субект само на осигурителното право. За разлика от всички други осигурителни посредници в общественото осигуряване (основно държавно и допълнително социално) осигурителната каса има едноотраслова правосубектност – само и единствено осигурителноправна правосубектност. [11]

Въпреки, че в ТД на НАП се води регистър на осигурителните каси, както и това че осигурителната каса подава заявление за регистрация и вписване в този регистър (чл. 4, ал. 1 и ал. 2 НОК), осигурителната каса не е субект на данъчното материално право. Може да се дискутира, дали осигурителната каса е задължено лице по смисъла на чл. 14 ДОПК – в хипотезата по т. 2 – задължение за внасяне на задължителни осигурителни вноски (като се има предвид, че в чл. 8, ал. 2, т. 1 КСО и чл. 8, ал. 1, т. 1 НОК изразът е „събира и превежда дължимите осигурителни вноски“, но вж. чл. 7, ал. 7 КСО, където изразът е „осигурителните каси внасят

задължителните осигурителни вноски”). Разпоредбата на чл. 14, т. 2 ДОПК следва да се тълкува като една хипотеза, а не като две различни хипотези, като това следва от използването на съединителния съюз „и” – субектът трябва да е задължен да удържа и да внася задължителните осигурителни вноски (както е при работодателя или възложителя като осигурители – чл. 7, ал. 1 и ал. 6 КСО), а не само хипотезата на задължение за внасяне на задължителни осигурителни вноски. Осигурителната каса по никакъв начин не удържа каквито и да било задължителни осигурителни вноски от осигурителния доход на своите членове. При това, когато членове на осигурителната каса са осигурители (от категорията осигурители за друго, каквито има предвид чл. 8, ал. 1 КСО, и това са предимно юридически лица), идеята от тях да се удържат осигурителни вноски е правно безсмислие, защото те не реализират осигурителен доход и не дължат осигурителни вноски. Осигурителната каса не е носител на задължението за задължителни осигурителни вноски (такова юридическо задължение има всеки член на осигурителната каса), затова не е налице хипотезата по чл. 14, т. 1 ДОПК на задължено лице.

Съгласно чл. 11, ал. 1 НОК осигурителните каси не носят отговорност за осигурителните задължения на своите членове, които не са направили своевременно дължимите осигурителни вноски. Следователно осигурителната каса не е задължено лице и в хипотезата по чл. 14, т. 3 ДОПК – лице, което да отговаря за задължението на носителя на задължението за задължителни осигурителни вноски. Основният аргумент, че осигурителната каса не е задължено лице по смисъла на чл. 14 ДОПК е, че тя не е нито физическо лице, нито е юридическо лице, каквито правни субекти са уредени в тази норма.

Друг е въпросът, че осигурителната каса не само се регистрира в ТД на НАП, но и при осъществяването на дейността си, тя има взаимоотношения с НАП. Териториалните дирекции на НАП дават методически указания на осигурителните каси за организиране на дейността им (чл. 10, ал. 1 НОК). Осигурителната каса подава данни за направените преводи по сметките на НАП в компютърната ТД на НАП (чл. 11, ал. 3 НОК), както и представя в НАП данните по чл. 5, ал. 4 КСО, а за самоосигуряващите се лица и лицата по чл. 4, ал. 9 КСО – данните по чл. 5, ал. 4, т. 1 КСО (чл. 8, ал. 1, т. 3 НОК). Органът по приходите на НАП може да извършва ревизии на осигурителната каса (чл. 8, ал. 3, т. 3 и чл. 9, ал. 1 НОК). Може да се приеме, че осигурителната каса е субект на данъчно-процесуалното право по повод посредническата ѝ дейност при провеждане на ДОО на нейните членове. Всъщност е налице правоотношение между два осигурителни посредника, което правоотношение (данъчно-процесуално по своята правна същност) е вторично и има социално-правно предназначение да опосредява осъществяването на основното и главното осигурително правоотношение между осигурителя (самоосигуряващото се лице) и осигурителния орган.

3. Осигурителната каса е неперсонифицирано правно образувание и това е единственото и голямо изключение в цялото обществено осигуряване (основно и допълнително). За да започне дейността си осигурителната каса не само трябва да се образува (да се създаде), но и да се регистрира (по отменената правна уредба в районното управление „Социално осигуряване”, а по действащата правна уредба – в ТД на НАП). В 7-дневен срок от получаване на удостоверение за регистрация в ТД на НАП осигурителната каса се регистрира и в Агенцията по вписванията (чл. 4, ал. 5 НОК). Следователно е налице двойна регистрация на осигурителната каса в два държавни органа. Но регистрацията на осигурителната каса не води до възникване на правосубектност. Самият КСО и НОК използват понятието „членове на касата” (както и израза „приемане и напускане на членове на касата”), както и в тази връзка и глагола „членувам”. В чл. 6, ал. 1 НОК се използва изразът „възникване и прекратяване на членственото правоотношение с осигурителната каса”. Но въпреки използваната словопотребя (вкл. правно-техническият термин „членствено

правоотношение”), осигурителната каса няма членове в правния смисъл на това понятие. Това не е типичният членски (персонален) състав на едно корпоративно юридическо лице.

Също така в чл. 4, ал. 3, т. 1 НОК по повод регистрацията на осигурителна каса се изисква тя да има учредителен договор, с който се уреждат правата и задълженията на членовете на касата (вж. и чл. 8, ал. 2 НОК – осигурителните вноски се внасят в касата от нейните членове в срокове, определени с учредителния договор), и решение на членовете на касата за определяне на лицето, което я представлява. Изискването за определяне на лице, което да представлява осигурителната каса, говори за конституиране на представителен орган, какъвто има при всяко юридическо лице. В чл. 2, ал. 3, изр. второ НОК се изисква и регистрация на адреса на управление на касата, което означава, че осигурителната каса трябва да има управление (т.е. управителен орган), както и адрес на управление, каквото има всяко юридическо лице.

По повод прекратяване на дейността на осигурителната каса в чл. 4, ал. 6 НОК се изисква да има прието решение на общото събрание на осигурителната каса за това, като така се предполага, че има такъв орган – общо събрание, без да е ясно, кои са членовете му (явно се презюмира, че това са членовете на касата), както и какви са другите негови правомощия и какъв по вид е този орган (може би управителен, след като на друго място в наредбата е уредено, че трябва да има и представителен орган).

От тези разпоредби на НОК става ясно, че нормотворецът разглежда осигурителната каса като юридическо лице, но без изрично да ѝ придава юридическа персонификация (да я урежда като такава). Едно социално образование е юридическо лице само тогава, когато изрично правна норма го уреди като такава. Необходимо е на нормотворческо ниво да се изясни концепцията за същността на осигурителната каса, като няма проблем тя да бъде уредена като юридическо лице. Затова е необходимо изменение и допълнение на чл. 8 КСО.

По правната си природа осигурителната каса по чл. 8 КСО прилича на договора за гражданско дружество по чл. 357-364 от Закона за задълженията и договорите. [12] Въпреки това се приема, че е осигурителен посредник, т.е. субект, който участва в провеждането на ДОО. Осигурителната каса е неперсонифицирана форма на обединяване на лица и имущество (събиране на осигурителни вноски) с цел извършване на конкретна, правно-регламентира дейност – провеждане на ДОО на определени осигурени лица („на своите членове” с думите на закона). Съществената правна разлика между осигурителната каса и гражданското дружество по ЗЗД е по повод на имуществените отношения. Внасянето на осигурителната вноски в осигурителната каса от членовете ѝ е нещо съвсем различно от внасянето на вноски (парични и непарични) от съдружниците (участниците) в гражданското дружество. Между т. нар. членове на осигурителната каса няма никакви имуществени отношения. Може да се приеме, че в осигурителното право осигурителната каса има фингирана правосубектност, подобна на тази на гражданското дружество като данъчно задължен субект (ДОПК, ЗКПО, ЗДДС) и субект на стопанското законодателство (като предприятие по ЗЗК), както и работодател-неперсонифицирано правно образование по § 1, т. 1 от ДР на Кодекса на труда. Създавайки правна уредба, законодателят придава на осигурителната каса правосубектност в осигурителното право, като вече се посочи, че тази правосубектност е едноотраслова (с посочените уточнения в по този въпрос). В действителност проблемът е по-общ и същностен не само за осигурителното право, но и за цялото действащо обективно право, и се свежда до това как може едно неперсонифицирано социално образование да бъде страна по правоотношение, без има правосубектност?

4. Осигурителната каса е осигурителен посредник при реализацията на осигурителното правоотношение между осигурителите (самоосигуряващите се лица) и осигурителния орган. Нейната посредническа дейност е свързана с осигурителното натрупване (набирането на средства в осигурителните фондове чрез задължителни осигурителни вноски). Съгласно чл. 8, ал. 2, т. 1 КСО тя събира и превежда (внася) в законоустановените срокове дължимите осигурителни вноски за ДОО по съответните сметки на компетентната териториална дирекция на НАП (вж. и чл. 7, ал. 4 и ал. 7 КСО). [13]

В действителност в случая това осигурително правоотношение се осъществява чрез посредническата дейност на три осигурителни посредника – осигурителна каса, търговска банка и НАП. [14]

В КСО и НОК няма изрично уредено изискване осигурителната каса да има банкова сметка и чрез нея да превежда дължимите осигурителни вноски. Затова може да се постави на дискусия въпросът дали вместо търговска банка третият осигурителен посредник може да бъде пощенска станция?

Съгласно чл. 7, ал. 7 КСО осигурителните каси внасят по съответната сметка на компетентната ТД на НАП чрез съответните банки, лицензиран пощенски оператор или поделенията им задължителните осигурителни вноски, като ползват единния идентификационен код.

Пощенските станции са осигурителен посредник и при реализацията на осигурителното правоотношение между осигурител и осигурителен орган в хипотезата по чл. 7, ал. 10 КСО. Осигурителите, които нямат банкова сметка, внасят осигурителните вноски в брой в банките и в пощенските клонове и станции по съответната сметка на ДОО и ДЗПО. Въз основа на тази разпоредба може да се направи правният извод, че осигурителните каси не могат да превеждат дължимите осигурителни вноски чрез пощенска станция, защото тази хипотеза е относима само за осигурителите, а осигурителната каса не е осигурител. Този правен извод обаче е грешен. Проблемът идва от разминаването между редакциите на ал. 7 и ал. 10 на чл. 7 КСО по отношение на адресатите на правната норма. Разпоредбата на чл. 7, ал. 10 чрез изменение на закона следва да се прередактира, като в нея освен осигурителите се включат и самоосигуряващите се лица и осигурителните каси. [15]

Правилният извод, че осигурителната каса може да превежда дължимите осигурителни вноски и чрез пощенска станция, може да бъде разколебан от подзаконовата правна уредба. Съгласно чл. 11, ал. 3 и ал. 4 НОК осигурителната каса подава данни за направените преводи по сметките на ТД на НАП в срок до 3 дни след извършване на превода с придружително писмо съгласно приложение № 2 по електронен път чрез използване на квалифициран електронен подпис на подателя. Това приложение е част от правната норма (част от нейната диспозиция), в която е предвидено неговото съдържание (задължителни реквизити). Един от тези реквизити на придружителното писмо е „дата на представяне на платажното в банката“. Също така осигурителната каса има задължение да предоставя на своите членове до 25 януари всяка календарна година удостоверение за преведените през нейната банкова сметка суми за осигурителните вноски за предходната година (чл. 8, ал. 3, т. 4 НОК).

Следователно всяка осигурителна каса трябва да има банкова сметка и чрез нея да извършва преводите на дължимите осигурителни вноски по съответните сметки на компетентната ТД на НАП. Недопустимо е това да става чрез пощенски запис, т.е. чрез посредничеството на пощенска станция. При това тълкуване на посочения реквизит от съдържанието на придружителното писмо, уреден във въпросното приложение, се стига до извода, че приложението противоречи на чл. 7, ал. 7 КСО, т.е. налице е противоречие между подзаконова правна норма и законова правна норма. При съдебен спор относно изпълнението на юридическото задължение на осигурителната каса да превежда по съответните сметки на НАП

дължимите осигурителни вноски (когато ги е превела чрез пощенски запис, а не чрез банков превод), съдът на основание чл. 15, ал. 3 ЗНА следва да приложи по-високия по степен нормативен акт (КСО като закон) и да приеме, че е налице валидно изпълнение на юридическото задължение.

Относно начина за внасяне на задължителните осигурителни вноски от осигурителната каса е необходимо уеднаквяване и синхронизиране както на законовата, така и на подзаконовата правна уредба чрез нейното съответно изменение и допълнение.

5. Осигурителната каса посредничи и при осигурителното потребление – при реализацията на осигурителното правоотношение между осигурените лица (самоосигуряващите се лица) и осигурителния орган. Осигурителното посредничество се изразява в това, че осигурителната каса предоставя в съответното териториално поделение на НОИ необходимите документи за изплащане на паричните обезщетения и помощи от ДОО (чл. 8, ал. 2, т. 2 КСО и чл. 8, ал. 1, т. 2 НОК). Това е осигурително посредничество при провеждане на краткосрочното ДОО на своите членове.

Осигурителната каса посредничи и при провеждането на дългосрочното (пензионно) ДОО на своите членове. Съгласно чл. 8, ал. 1, т. 6 НОК осигурителната каса подава документи за пенсиониране съгласно чл. 1, ал. 1 от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж. В чл. 1, ал. 1, изр. второ НПОС също изрично е уредено, че писменото заявление за отпускане на пенсия, заедно с приложени всички оригинални документи, може да бъде подавано и чрез осигурителна каса. Чрез подаване на заявление за пенсиониране осигурителната каса поставя началото на административното пенсионно производство по отпускане на съответния вид пенсия, и така посредничи за реализацията на съответните пенсионни права на съответния неин член.

6. Съгласно чл. 8, ал. 2, т. 3 КСО осигурителната каса оформя и съхранява документите, свързани с осигуряването на членовете на касата. Нормативно доразвитие на това правомощие на осигурителната каса се съдържа в чл. 8, ал. 1, т. 4 и т. 5 и ал. 3, т. 3 НОК – тя снабдява самоосигуряващите се лица и лицата по чл. 4, ал. 9 КСО с осигурителни книжки, както и оформя и съхранява осигурителните книжки и другите документи, свързани с осигуряването на членовете на касата. Тази фактическа и правна дейност на осигурителната каса е свързана с осигурителното посредничество при реализацията и двете осигурителни правоотношения – правоотношението между осигурителя (самоосигуряващото се лице) и осигурителния орган и правоотношението между осигуреното лице (самоосигуряващото се лице) и осигурителния орган. Документите, които се оформят и съхраняват (банкови и други документи във връзка с внасянето на задължителните осигурителни вноски; документи за изплащане на паричните обезщетения и помощи от ДОО; осигурителни книжки; ведомости за заплати; граждански договори и счетоводни документи за изплатени възнаграждения) са свързани както с изпълнение на осигурителни задължения, така и с упражняването на осигурителни права. Следователно посредническата дейност на осигурителната каса е свързана с правата и задълженията и на трите субекта на осигурителните правоотношения – осигурител, осигурено лице (самоосигуряващо се лице) и осигурителния орган.

Посредническата дейност на осигурителната каса при реализацията посочените две осигурителни правоотношения намира израз и в задължението ѝ да представя на ТД на НАП данните по чл. 5, ал. 4 от КСО, а за самоосигуряващите се лица и лицата по чл. 4, ал. 9 КСО – данните по чл. 5, ал. 4, т. 1 КСО (чл. 8, ал. 1, т. 3 НОК). От същия порядък е и задължението на осигурителната каса да предоставя на своите членове до 25 януари всяка календарна година удостоверение за преведените през нейната банкова сметка суми за осигурителните вноски за

предходната година (чл. 8, ал. 3, т. 4 НОК). Предоставянето на тази информация е свързано както с осигурителното натрупване (изпълнението на задължението за внасяне на осигурителни вноски), така и с осигурителното потребление (реализация на осигурителни права по краткосрочното и по дългосрочното ДОО).

III. Заключение

Въз основа на направения анализ на позитивната правна уредба се стига до правния извод, че осигурителната каса е един от осигурителните посредници в действащото българско осигурително право. Осигурителният посредник е правен субект, който е субект на осигурителното право, но не е субект на осигурително правоотношение. [16] Той посредничи между субектите на осигурителните правоотношения и по този начин спомага за реализацията на самите осигурителни правоотношения. Посредничеството се отнася както по отношение упражняването на субективни осигурителни права, така и по отношение на изпълнението на юридически задължения.

Правоотношението, което се създава при разглежданото посредничество по своята правна същност не е осигурително правоотношение. Страни по това правоотношение са осигурителния посредник и друг субект на осигурителното право, който е субект на осигурително правоотношение. Затова осигурителният посредник няма субективни осигурителни права и/или юридически задължения от осигурителноправно естество. Предметът на това специфично правоотношение е посредничество при провеждането (осъществяването) на общественото осигуряване.

Осигурителният посредник като субект на осигурителното право има определена от правния ред отраслова правосубектност. Правното качество „осигурителен посредник“ е вторично и се наслажда върху някакво друго първично правно качество. Така осигурителният посредник е правен субект с многоотраслова правосубектност (полисубектност) като в случая ни интересува неговата осигурителноправна правосубектност. От това принципно положение има едно единствено изключение – това е осигурителната каса. Тя е субект само на осигурителното право и затова това правно качество за нея е първично.

Повечето осигурителни посредници в ДОО са частноправни субекти (осигурителна каса, пощенска станция като ТП на „Български пощи“ ЕАД, търговска банка, изпълнител на дейността по профилактика и рехабилитация). Националната агенция за приходите е държавен орган на изпълнително-разпоредителната държавна власт. По правило осигурителният посредник е правен субект от категорията на юридическите лица, но осигурителната каса е неперсонифицирано правно образувание. Има осигурителни посредници, които участват в провеждането само на краткосрочното ДОО (изпълнител на дейността по профилактика и рехабилитация), и такива, които имат функции както в краткосрочното, така и в дългосрочното (пенсионното) ДОО (търговска банка, пощенска станция). Осигурителната каса е осигурителен посредник от втората категория. Дейността на някои осигурителни посредници е свързана с осигурителното натрупване (набирането на средства в осигурителните фондове чрез осигурителни вноски), а на други – с осигурителното потребление (изплащане на осигурителни обезпечения по краткосрочното и по дългосрочното ДОО). Както се изясни осигурителната каса има посреднически функции и при осигурителното натрупване, и при осигурителното потребление.

Един правен субект придобива статута на осигурителен посредник в ДОО тогава, когато бъде уреден от правната норма като такъв. Правомощията на осигурителните посредници в ДОО по правило и в преобладаващия брой хипотези произтичат пряко по силата на закона (ex lege). Така е и с осигурителната каса като осигурителен посредник. Единствено при изпълнителя на дейността по

профилактика и рехабилитация това правно качество възниква по силата на смесен фактически състав – индивидуален административен акт (решение на Надзорния съвет на НОИ) и облигационен договор.

БЕЛЕЖКИ:

[1] Вж. коментар на наредбата в **Средкова, Кр.** Краткосрочно обществено осигуряване. 2. изд. С.: Сиби, 1998, с. 17; **Йосифов, Н.** Осигурителното законодателство в България (1880-1999 г.). Варна: ВСУ „Черноризец Храбър”, 2010, с. 261-262.

[2] Това бяха задължително осигурените лица по чл. 5, ал. 1 от наредбата: едноличните търговци, частните земеделски стопани, лицата упражняващи свободна професия и лицата, които извършват услуги след регистрация по установия ред (вж. чл. 1, т. 1 и т. 3 и чл. 2 от наредбата). Членове на осигурителна каса можеха да бъдат и съпругът (съпругата) и възходящите на работодателя (възложителя) или на съпругата (съпруга) му, когато работят в неговото предприятие или стопанство, но само когато са избрали да се осигуряват в ДОО. По тогава действащата правна уредба общественото осигуряване на последната категория физически лица беше доброволно. Те се осигуряваха „само по свое желание” (вж. чл. 2, ал. 5 във връзка с чл. 1, т. 4 и чл. 5, ал. 1 от наредбата).

Адвокатите, въпреки че са лица, които упражняват свободна професия, и изрично са посочени като такива (§ 2 от ДР на наредбата), не можеха да образуват осигурителни каси за провеждане на осигуряването си, защото по изричното разпореджение на правната норма, те се осигуряваха чрез адвокатските колегии (чл. 5, ал. 3, предл. първо от наредбата). От друга страна, наредбата не даваше никакво формално основание адвокатската колегия да бъде регистрирана като осигурителна каса, нито да бъде приравнена на такава по отношение на общественото осигуряване на адвокатите. За адвокатската колегия като осигурител на адвокатите по тази наредба вж. **Йосифов, Н.** Осигурително право. С.: Албатрос, 1997, с. 81-82. Позитивноправната уредба на общественото осигуряване на адвокатите в отменената наредба (отмяната е в сила от 1.01.2000 г.), може би по инерция, даде основание в правната теория адвокатската колегия да се разглежда като осигурител на адвокатите, които са вписани в нея, и след влизане в сила на КСО (с първоначално наименование КЗОО) от 1.01.2000 г. Така **Мръчков, В.** – В: **Мръчков, В., Ат. Василев, Ил. Шотлеков, Ем. Мингов.** Коментар на Кодекса за задължително обществено осигуряване. С.: ИК „Труд и право”, 2000, с. 37; **от него:** Осигурително право. 2. изд. С.: Сиби, 2001, с. 133-134. Впоследствие авторът изостави това си становище. Вж. **Мръчков, В.** Осигурително право. 6. изд. С.: Сиби, 2014, с. 132-133 и бел. 2 под линия на с. 133.

[3] В чл. 8, ал. 2 КСО законодателят използва по-различен израз – „осигурителните каси извършват осигуряването на лицата по ал. 1”. Въпросът не е само до непоследователността в употребата на правната терминология, но и за съдържанието ѝ по същество. Считам, че е по-правилно, когато става въпрос за правна уредба на осигурителен посредник, да се говори за провеждане на осигуряването, а не за неговото извършване. Държавното обществено осигурява се управлява от НОИ (чл. 33, ал. 1, изр. първо КСО), който и извършва плащането на пенсиите, обезщетенията и помощите по КСО (чл. 33, ал. 5, т. 6 КСО), т.е. извършва самото ДОО като правно-регламентирана дейност.

[4] **Мръчков, В.** – В: *Коментар на Кодекса за задължително обществено осигуряване.* Цит. съч., с. 54.

[5] Вж. **Мръчков, В.** Осигурително право. 2. изд. Цит. съч., с. 134. Впоследствие авторът се присъеди към тезата, че осигурителната каса е посредник. **Мръчков, В.** Осигурително право. 6. изд. Цит. съч., с. 132-133.

[6] **Филипова, Т.** Правен режим на осигурителната каса. – Правна мисъл, 2003, бр. 4, с. 30.

[7] **Средкова, Кр.** Краткосрочно обществено осигуряване. Цит. съч., с. 44.

[8] **Средкова, Кр.** Осигурителни правоотношения. С.: Сиби, 2000, с. 23, 62-63.

[9] **Социално осигуряване-2007. Под ред. на Й. Христосков.** С.: ИК „Труд и право“, 2007, с. 676-679; **Средкова, Кр.** Осигурително право. 4. изд. С.: Сиби, 2012, с. 254 и с. 267; **Мръчков, В.** Осигурително право. 6. изд., с. 132-133.

Понятието „осигурителен посредник“ е както легално (осигурителният посредник по чл. 123г КСО), така и доктринерно понятие. Осигурителният посредник по чл. 123г КСО е единственият осигурителен посредник в осигурителното право (в частта на общественото осигуряване), който самият закон определя и наименува именно като такъв. Наименованието на правния субект е легално установено и предпоставя и определянето на неговата правна същност. В чл. 123г КСО се съдържа правната уредба на договора с осигурителен посредник, но от тази разпоредба могат да се извлекат и правните белези на осигурителния посредник като правен субект. „Осигурителен посредник“ като доктринерно понятие се използва в осигурителноправната литература при правната характеристика на осигурителната каса и НАП.

[10] За използването на латинския израз *ex lege* (по право, от закона, по силата на закона) и за принципното положение, че няма и не може да има субективни права, задължения и правоотношения без юридически факти, които да са ги породили вж. **Таджер, В.** Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С.: Наука и изкуство, 1973, с. 166; **Павлова, М.** Гражданско право. Обща част. Т. II. С.: Софи-Р, 1996, с. 39. Тезата, че правната норма може сама да породи правни последици без осъществяването на юридически факт се приема от проф. Ж. Сталев. Вж. **Сталев, Ж.** Правни норми и юридически факти. – Социалистическо право, 1984, № 11, с. 3 и сл.

[11] За правната характеристика на осигурителния посредник като субект на осигурителното право вж. подробно **Стайков, Ив.** Осигурителният посредник като субект на осигурителното право. – В: *Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право*. Том VI. Българското трудово и осигурително право – мит и реалност. С.: УИ „Св. Кп. Охридски“, 2013, с. 108-112.

[12] За договора за гражданско дружество вж. **Кожухаров, Ал.** Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. 3. изд. С.: Наука и изкуство, 1965, с. 412-420; **Василев, Б.** Облигационно право. Специална част. Отделни видове договори. С.: Софи-Р, 1992, с. 245-259; **Марков, М.** Облигационно право. Помагало. С.: Сиби, 2004, с. 293-303.

[13] От съдържанието на чл. 8, ал. 1, т. 1 КСО може да се направи правният извод, че осигурителната каса е и осигурителен посредник и в допълнителното задължително пенсионно осигуряване и в задължителното здравно осигуряване. Този правен извод е правилен. Осигурителната каса събира и превежда в законоустановените срокове дължимите осигурителни вноски за допълнителното задължително пенсионно осигуряване и за задължителното здравно осигуряване по съответните сметки на компетентната ТД дирекция на НАП (вж. и чл. 158 и чл. 159 КСО относно превеждането (внасянето) и събирането (набирането) на осигурителните вноски за допълнителното задължително пенсионно осигуряване; чл. 2, ал. 2, чл. 40, чл. 41, ал. 1 ЗЗО относно внасянето на задължителните здравноосигурителни вноски). Подобно на НАП, и осигурителната каса посредничи при реализацията на осигурителното правоотношение между осигурителите (самоосигуряващите се лица) и осигурителния орган и в ДЗПО и в задължителното здравно осигуряване по повод на осигурителното натрупване (набирането на средства в осигурителните фондове чрез задължителни осигурителни вноски). В ДЗПО осигурителният орган е пенсионноосигурително дружество, а осигурителният

фонд е съответният универсален или професионален пенсионен фонд. В задължителното здравно осигуряване осигурителният орган е Националната здравноосигурителна каса (чл. 2, ал. 1 и чл. 6, ал. 1 ЗЗО), а осигурителният фонд е самият бюджет на НЗОК – основен финансов план за набиране и разходване на паричните средства на задължителното здравно осигуряване и е отделен от държавния бюджет (чл. 22, ал. 1 ЗЗО).

[14] Вж. и **Стайков, Ив.** Търговската банка като осигурителен посредник в българското обществено осигуряване. – В: *Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на Национален военен университет „Васил Левски“*, 2013 г. Том 8. Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ, 2013, с. 115-122.

[15] Друг е въпросът, че и ал. 7 на чл. 7 КСО (както и някои други разпоредби – напр. чл. 5, ал. 4 КСО) съдържа правно-логическо несъвършенство, защото наред с осигурителите са посочени и работодателите като различен правен субект. Но работодателят е един от осигурителите по действащото осигурително законодателство (при това този с най-голямо практическо значение). Той е осигурител на своите работници и служители, защото има задължението по закон да внася осигурителни вноски за други физически лица (работниците и служителите в неговото предприятие) – чл. 5, ал. 1, изр. първо КСО.

[16] Необходимо е да се прави разграничение между понятията „субект на осигурителното право“ и „субект на осигурително правоотношение“. Първото понятие е по-широко в съдържателно отношение от второто. Всеки субект на осигурително правоотношение е и субект на осигурителното право, но не всеки субект на осигурителното право е субект на някакво осигурително правоотношение. За субектите на осигурителните правоотношения вж. **Кацаров, Ив.** Обществено осигуряване на работниците и служителите. С.: Наука и изкуство, 1957, с. 139-156; **Радоилски, Л.** Трудово право на Народна република България. С.: Наука и изкуство, 1957, с. 654-659, 660, 668-675; **Йосифов, Н.** Осигурително право. С.: Албатрос, 1997, с. 74-89; **Мръчков, В.** Осигурително право. 6. изд. Цит. съч., с. 96-102, 119-133; **Средкова, Кр.** Осигурително право. 4. изд. Цит. съч., с. 209-321.

За контакти:

доц. д-р Ивайло Иванов Стайков, програма „Право“, Нов български университет – София, тел. 0888/544-332, e-mail: istaikov@nbu.bg